

It-Twelid u t-Tkabbir ta' Tas-Sliema sal-Aħħar tas-Seklu Dsatax

Minn John Bisazza

II-Ponta ta' Dragut

Waqt I-Assedju I-Kbir it-Torok kienu waqqfu batterija fit-tarf ta' dik il-biċċa art viċin il-bokka tal-port u li kienet thares lejn il-Forti Sant'Iermu u li kienet taħt il-kmand ta' Turget Reis Dragut, wieħed mill-aqwa mexxejja tal-forzi Ottomani. Waqt taqbida ħarxa nhar is-17 ta' Ĝunju 1565, Dragut tilef ħajtu u l-post baqa' jissemmu sal-lum II-Ponta ta' Dragut. (fit-tarf ta' Qui-si-Sana tal-lum)

Il-Kappella ta' Tigne'
– (dettall) mappa antika tas-seklu tmintax

Origini tal-Isem

L-isem **Sliema** jaf l-origini tiegħu lil knisja żgħira li kienet tinsab fi spazju miftuh viċin il-post fuq imsemmi, fuq il-ponta tal-blat li kienet titfaċċa fuq il-port ta' Marsamxett. Originarjament dik il-lokalità kienet magħrufa bħala Qortin (*nei limiti di B'Kara*) li jfisser art li thares fuq il-baħar. Jinsab dokumentat li fl-1616 il-kappella kienet magħrufa bħala Santa Maria tal-Kortin iżda fl-1659 kienet għiet ipprofanata. Wara li nbniet mill-ġdid bdiet tkun magħrufa taħt it-titlu tat-Twelid tal-Verġni Marija sakemm fil-viżta pastorali tal-Isqof Labini fl-1784 bdiet tissejjah *Ecclesiae Salutis ta' Sliema*. Ispirati minn dak it-titlu l-baħħara kienu jsellmu lill-Madonna huma u ġerġi mill-port. F'dawk l-inħawi kienu stazzjonati s-suldati Franciżi fil-Fortizza ta' Tigne' fi żmien l-invażjoni tal-1798-1800; waqt

Bieb il-Gżira mibni fl-1796

ħbit qawwi I-Knisja kienet iġġarfet għal kollox; iżda I-isem **tas-Sliema** kien stabbilixxa ruħu għal kollox. Fl-1837 jissemma f'gazzetta lokali bħala ‘**Sliema, a Village on the suburb of Valletta**’.

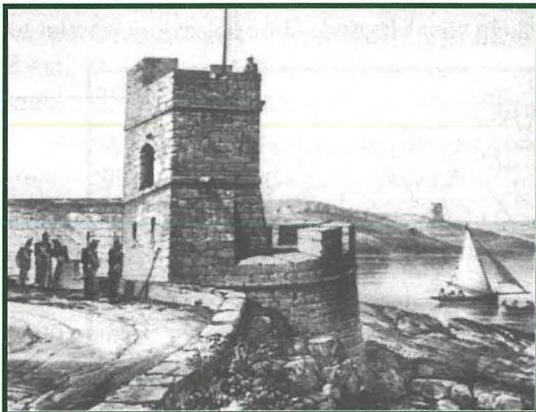
It-Triq Ewlenija

It-triq ewlenija kienet tibda mill-İmsida u tibqa' tiela' sa bieb tal-ġebel li għadu ježisti sal-lum u li kien magħruf bħala Bieb il-Gżira. Il-Bieb li kien mibni mill-Baruni Testaferrata kien jagħti għal mogħdijsa li kienet twassal sa dik li llum hija Triq il-Kbira u tibqa' nieżla sa Xatt il-Baħar (Għar id-Dud)

Is-Seklu Dsatax

Mal-wasla tal-Ingliżi fl-1800 tas-Sliema kienet imħarsa mit-Torri li għadu wieqaf sal-lum fir-ras tad-daqha ta' San Ġiljan, wieħed mill-erbatax li kien bena I-Granmastru de Redin fl-1658, u I-Forti Tigne' l-aħħar fortizza mibnija mill-Ordni ta' San ġwann mill-Granmastru Hompesch taħt id-direzzjoni tal-Bali' Tigne' u li giet inawġurata fl-1795. Wara li I-Maltin qamu kontra I-Franċiżi, dik li kellha tissawwar bħala tas-Sliema rat battalja ħarxa sakemm I-invażuri ċedew u ħarġu mill-forti f'Settembru 1800.

Il-ftit abitantji ħasbu biex jibnu Knisja oħra iżjed 'il fuq mix-xtajfa f'dik li llum hija Triq il-Kbira li tlestiet fl-1803 taħt it-titolu ‘*Portus Salutis*’ u li maž-żmien bdiet tissejjaḥ ‘*Tal-Grazza*’. F'nofs il-Knisja jinsabu midfuna I-fdalijiet ta' żewġ sacerdoti u lajk li kienu nstabu fl-1856 fis-sisien tal-knisja mgħarrfa ta' Tigne' waqt li kien qiegħed isir xi žvilupp f'dawk l-inħawwi. Sal-1840 il-popolazzjoni kienet tlaħhaq mal-460 ruħ li sal-1881 telgħet għal 3,595; il-biedja, is-salini u fabbrika tas-sapun kienet l-uniċi attivitajiet ekonomiċi sa nofs is-seklu. Fl-ewwel ħamsin sena tas-seklu ma kienx hemm īlief xi fit-djar għall-villegġjtura bejn Għar id-Dud u *Habel it-Twil* (is-Sliema Front tal-lum). Ma' dawn wieħed irid iżiż id il-Palazz Capua li żgur kien digħi jaġi iż-żejt qabel I-1840 u Palazzo Sliema mibni mill-Kaptan Hughes Hallett fl-1850. In-nuqqas ta' servizzi essenzjali wassal biex fl-1881 kien twassal l-ilma sa tas-Sliema. Biex tiġi mfakkra dik il-ġraja kienet twaqqfet funtana fi Pjazza Sant'Anna, li

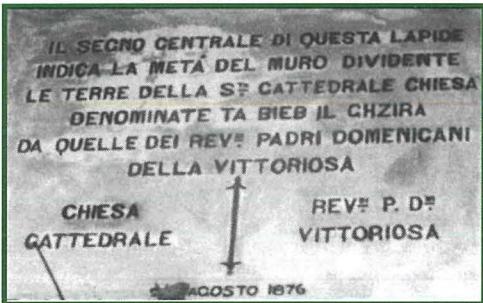

Dehra tat-torri ta' Tas-Sliema fl-ewwel deċenni tas-seklu XIX minn akwarell ta' F. Gardner

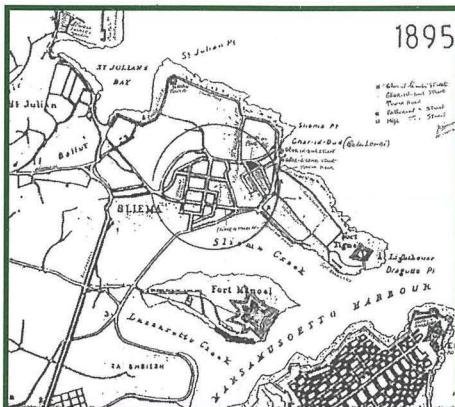
wara xi żmien kienet giet trasferita għall-pjazza tal-Balluta. Fl-1868 it-toroq bdew jinxteghlu bil-fanali tal-pitrolju. Żvilupp importanti fil-popolarità u l-iżvilupp soċċali ta' Tas-Sliema kien il-bidu tas-servizz tal-laneċ bejn il-Belt Valletta u x-Xatt ta' Tas-Sliema fl-1882. Fl-1891 insibu li l-popolazzjoni kienet tlaħhaq 3,685.

Tas-Sliema tinfired mill-Konfini Parrokkjali ta' Birkirkara

Il-popolazzjoni fl-1851 kienet telgħet għal 585 ruħ u kien beda jinħass il-bżonn li titkabbar il-Knisja tal-Madonna tal-Grazzja; kien sar ir-rikors meħtieġ iż-żda kien inqala' xi xkiel mal-proprietarju tal-art. Peress li kien hemm biċċa art quddiem l-istess Knisja li kienet proprjetà tal-Katidral, ir-rikkorrenti talbu lill-Isqof biex tinbena Knisja ġidda fuq porzjon tal-imsemmija art. Wara bosta trattattivi li fihom kienet involuta wkoll is-Santa Sede t-talba ntlaqgħet u fit-28 ta' April 1853 sar it-tqeħġid tal-ewwel ġebla mill-Kanonku Vinċenzo Chappelle. Kien ġie deċiż li l-Knisja tiġi ddedikata lil Marija Kewkba tal-Baħar biex b'hekk ġie ppreservat il-kunċett ta' Marija li twassal il-baħħara fil-port bis-sliem fil-11 ta' Awwissu 1855 il-Knisja l-ġidda giet imbierka u miftuha għall-qima tal-fidili. Il-Knisja ġiet imkabbra fl-1876 meta d-Dumnikani tal-Birgu kienu taw biċċa art u l-Kavallier Lorenzo Farrugia hareġ is-somma ta' elf skud biex tinxtara l-biċċa li kien baqa'. Iż-żieda fil-popolazzjoni wasslet biex fl-1877 bdiet tinbena l-Knisja tas-Sacro Cuor. Fl-1878 tas-Sliema kienet għejt mifrusa mill-parroċċa ta' Birkirkara u Stella Maris saret l-ewwel Parroċċa ta' Tas-Sliema.

Lapija tal-irħam li tinsab fi Triq San Pawl li tqiegħdet fl-1876 biex tindika kif kienu mqassma l-artijiet tal-Katidral u tad-Dumnikani tal-Birgu f'dawk l-inħawwi

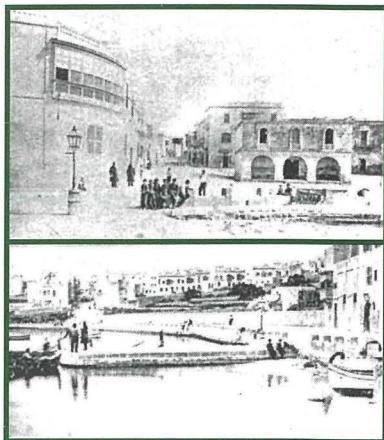

Toroq

Skont ic-ċensiment li sar fl-1861 insibu li f'Tas-Sliema kien nfethu sitt toroq u li f'dak ta' seba' snin wara kienet żiddu b'erbatax

Mappa tal-1895 li turi l-fit bini li kien jinsab lejn il-Knisja ta' Stella Maris

oħra. Għalkemm mhux imsemmijin fiċċensimenti kienu jeżistu żewġ toroq oħra li milli jidher ħadd ma kien jgħammar fihom. L-ewwel waħda kienet it-Triq tal-Bandieri li kienet tibda min-naħha magħrufa bħala tat-Tliet Siġriet u tibqa' niezla sa-xatt il-baħar – l-isem ġej mill-fatt li nhar Santa Marija n-nies tal-inħawi kienu jżejnu t-triq bil-bandieri; biż-żmien it-triq ġiet žviluppat u llum hija magħrufa bħala Triq Natalie Poutiatine. It-triq l-oħra kienet it-Triq tas-Sapun li kienet tinsab fejn maž-żmien žviluppat fi Triq Ĝorġ Borg Olivier u li fiha kien hemm maħżeen fejn kien jiġi manifatturat is-sapun.

**Żewġ xeni tax-Xatt fl-aħħar
tas-seklu dsatax**

Žvilupp Qawwi fit-tieni nofs tas-Seklu Dsatax

L-art f'tas-Sliema kienet maqsuma bejn il-Katidral, il-Patrijiet Dumnikani tal-Birgu, il-Patrijiet Franġiskani Konventwali u tal-Gvern. Fis-26 ta' Awwissu 1876 kienet twaħħlet lapida tal-irħam fi Triq San Pawl u li għadha teżisti sal-lum li tiddekskrivi kif kienu mqassma l-artijiet tal-Katidral u tad-Dumnikani tal-Birgu. Maž-żmien bdew jinfetħu toroq ġoddha, jinbnew vilel kbar, ħwienet, tijatri, banda u każini li għenu mhux ftit biex il-ħajja soċjali u kulturali li kienet ikkonċentrata l-iżżejjed lejn ix-Xatt u Ğħar id-Dud setgħet tkompli titkattar. Sal-1895 il-bini kien ikkonċentrat l-iżżejjed fil-vičinanzi tal-Knisja ta' Stella Maris. Inbniet ukoll Skola tal-Gvern (fejn illum hemm l-Għassa tal-Pulizija).

Il-motto ta' Tas-Sliema '**Celer ad Oras Surgo**' li jfisser **Bil-Heffa nitla' mix-Xtajtiet**. Kien ġie ssimbolizzat fil-poezija ta' Dun Pietru Pawl Grima '**Għanja lil Tas-Sliema**' fejn fost l-oħrajn jgħid: ...**U kbirt dlonk mix-xtajta bil-ħeffa tal-għażeb, u djarek kif kotrū, kif żiedu t-triqat...** – deskrizzjoni perfetta tal-bidla minn post b'ambjent rurali għal dik li fis-seklu għoxrin kellha ssir waħda mill-izżejjed lokalitajiet popolati f'Malta.

Riferenzi

Viżi Pastorali – Mons. Cagliares 1615 - 1816, Mons. Rull 1758 - 1760, Mons. Labini 1781 u 1784

Il-Risorgimento 6 Settembru 1887

Census of The Maltese Islands 1840, 1861, 1871, 1881, 1891

A. V. Laferla - *The History of Man in Malta - 1939*

Temi Zammit -Tas-Sliema u San Ġiljan 1930